

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ
ЗА ЗАПОВІТОМ В УКРАЇНІ****PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF SUPPORT
FOR THE COMMANDMENT IN UKRAINE**

Поклонська О.Ю., старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У науковій статті під час дослідження питання у сфері цивільних правовідносин розглянуто загальне поняття «заповіт» і наведено його визначення, спираючись на думку декількох науковців, таких як Заїка Ю.І., Буркацький Л.К. Проаналізовано законодавчу базу і закріплення досліджуваного поняття у правовій системі України, а саме Цивільному кодексі України. Зосереджено увагу на основних вимогах, які необхідні для визнання дійсності даного правочину: письмова форма, обов'язково підписаний заповідачем та посвідчений нотаріусом або уповноваженою на те посадовою особою органів місцевого самоврядування визначених в цивільному законодавстві. Також, наголошено, що відповідно до Цивільного кодексу України, особа, яка виявила бажання скласти заповіт, повинна мати повну цивільну дієздатність, тобто, якій виповнилось вісімнадцять років. Але не дивлячись на це, наголошено, що заповіт – це правочин, тому доцільно було б, якби його могли укладати особи, яким не виповнилось вісімнадцять років, але вони отримали повну цивільну дієздатність. Зосереджено увагу в науковій статті, й на те, що не врегульовано на достатньому законодавчому рівні питання правових наслідків недотримання таких основних вимог заповіту як письмова форма та нотаріальне посвідчення. Постає питання у яких же випадках правочин у вигляді заповіту може бути визнано недійсним в судовому порядку? З цього приводу в науковій статті проаналізовано та наведено приклади рішень Верховного Суду України. Ще одне проблемне питання, яке розглянуто при дослідженні інституту спадкування за заповітом – це заповіт з умовою. У науковій статті наголошено й на дискусійному питанні з приводу подальшої юридичної долі складеного заповіту, адже заповідач може в будь-який момент відмовитись від заповіту або ж скласти новий заповіт. Також, було проаналізовано та зазначено, що заповідач може в заповіті визначити й іншого спадкоємця, на випадок, якщо той помре раніше або ж відмовиться від прийняття спадщини. На підставі системного аналізу і досліджених матеріалів зазначеної проблематики ми дійшли висновків із приводу регулювання досліджуваного питання на законодавчому рівні та подальшого його вдосконалення, що в свою чергу, в майбутньому позитивно буде впливати при застосуванні інституту спадкування за заповітом у практичній діяльності.

Ключові слова: правочин, заповіт, повна цивільна дієздатність, письмова форма, нотаріально посвідчений, спадкодавець, спадкоємець.

In the scientific article during the study of the issue in the field of civil law the general concept of "will" is considered and its definition is given, based on the opinion of several scholars, such as Zaika Y.I., Burkatsky L.K. The legislative base and consolidation of the studied concept in the legal system of Ukraine, namely the Civil Code of Ukraine are analyzed. The focus is on the basic requirements for recognizing the validity of the transaction: a written form, signed by the testator and certified by a notary or authorized official of local governments defined in civil law. It was also emphasized that according to the Civil Code of Ukraine, a person who has expressed a desire to make a will must have full civil capacity, ie, who has reached the age of eighteen. Nevertheless, it is emphasized that a will is a deed, so it would be appropriate if it could be concluded by persons under the age of eighteen, but they have acquired full civil capacity. The scientific article also focuses on the fact that the issue of legal consequences of non-compliance with such basic requirements of the will as written form and notarization has not been settled at a sufficient legislative level. The question arises in which cases of transactions in the form of a will can be declared invalid in court? In this regard, the scientific article analyzes and gives examples of decisions of the Supreme Court of Ukraine. Another problematic issue that was considered in the study of the institution of inheritance by will – is a testament with a condition. The scientific article also emphasizes the controversial issue of the further legal fate of the will, because the testator can at any time renounce the will or make a new will. Also, it was analyzed and noted that the testator may determine another heir in the will, in case he dies earlier or refuses to accept the inheritance. Based on the systematic analysis and research materials on this issue, we came to conclusions about the regulation of the issue at the legislative level and its further improvement, which in turn will have a positive impact in the future when applying the institution of testamentary inheritance in practice.

Key words: deed, will, full civil capacity, written form, notarized, testator, heir.

Постановка проблеми. Спадкування – це один із базових інститутів, що відомий ще з давніх давен. Воно змінювалося з урахуванням розвитку суспільства, але основні його принципи завжди залишаються незмінними. Це такі як спадкування за законом чи за заповітом, позбавлення права на спадкування та інше.

Таким чином, інститут спадкування з перших днів появи в цивільному законодавстві проявив себе як один із особливих механізмів розпорядження майном спадкодавця набутих під час життя. Важливу роль відіграє саме спадкування за заповітом. І на сьогоднішній день, особливої актуальності дослідження потребує питання з приводу посвідчення заповітів не тільки нотаріусами, але й уповноваженими на те суб'єктами органів місцевого самоврядування.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питанням спадкування за заповітом приділяли увагу ряд українських та іноземних вчених, таких як: В. В. Валах, Г. В. Галущенко, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, О. О. Кармаза, В. І. Кисіль, О. Є. Кухарев, В. І. Крат, Л. А. Лунц, З. В. Ромовська, А. А. Рубанов, Є. О. Рябоконт, Н. О. Саніахметова, І. В. Спасибо-

Фатєєва, А. А. Степанюк, В. Л. Толстих, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов та інші [3, с. 22].

Мета роботи – науково-теоретичне обґрунтування інституту спадкування за заповітом, виявлення існуючих недоліків у цивільно-правовому регулюванні даного питання та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Інститут спадкового права в усіх правових системах – як стародавніх, так і сучасних – є одним із найважливіших. Його значимість обумовлюється тим, що об'єктом спадкування переважно є право власності. Майно, що залишається після смерті власника, кому воно має перейти і в якому порядку та обсязі – всі ці проблеми спадкового права з найдавніших часів і до нашого часу залишаються в центрі уваги суспільства та держави загалом [4, с. 63].

Так, Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) передбачено два види спадкування – за законом та заповітом. Вбачаємо за необхідне дослідити останнє.

Заповіт (testamentum) – розпорядження власника своїм майном на випадок смерті. У римській класичній сім'ї єдиним та підвладним власником сімейного майна був

домовласник, і лише він міг ним розпоряджатися на випадок смерті. Звідси заповіт – це одностороннє волевиявлення, в силу якого можуть виникнути права та обов'язки для інших осіб – спадкоємців [2, с. 14].

Це – одностороння угода, що може реалізуватися лише за умови, що особи, зазначені в заповіті як спадкоємці, виявлять свою волю щодо прийняття спадщини. Виявлення згоди спадкоємцем після смерті заповідача є самостійним, незалежним від заповіту волевиявленням, що й відрізняє ці відносини від договірних [2, с. 14].

Ю. О. Заїка пропонує під поняттям «заповіт» розуміти особисте розпорядження фізичної особи стосовно її майна і обов'язань, яке набуває чинності після смерті, складене в передбаченій законом формі і посвідчене особами, зазначеними у законі [3, с.23].

На думку Л. К. Буркацького, заповіт є вольовим одностороннім актом фізичної особи (у тому числі подружжя) щодо розпорядження своїми майновими правами власника на випадок смерті, вчиненим на користь однієї або кількох осіб у формі і порядку, встановлених законом [3, с. 23].

Відповідно до статті 1233 ЦК України, заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [1].

Виходячи з ознак заповіту та аналізу доктринальних визначень, пропонуємо під заповітом розуміти особисте волевиявлення фізичної особи (подружжя), виражене у формі і в порядку, встановлених законом, що спрямоване на розпорядження майновими правами та обов'язками на випадок своєї смерті.

Незважаючи на особливості заповіту як правочину, на нього розповсюджуються загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину згідно норм цивільного законодавства [3, с. 23].

Так, відповідно до ст. 1247 ЦК України заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до частини четвертої статті 207 ЦК України. Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у цивільному законодавстві [1].

Законодавець надає можливість складення заповіту лише особам, які мають повну цивільну дієздатність, тобто досягли 18 років, тим самим позбавивши можливості осіб, які набули цивільну дієздатність, але не відповідають віковому критерію, права на складення заповіту. Так як заповіт є правочином, то доцільно було б якби укладати правочини мали право не тільки повнолітні особи, а й ті, кому хоч і не виповнилось 18 років, але їм була надана повна цивільна дієздатність [4, с. 64].

Наразі немає єдиного підходу науковців стосовно цього питання. Наприклад, І.В. Жилінкова зауважувала, що якщо неповнолітня особа має право розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, то саме передача зазначеного майна за заповітом є одним із способів такого розпорядження [4, с. 64].

Враховуючи, що заповіт підлягає нотаріальному посвідченню, то однією з центральних практичних проблем саме посвідчення заповітів є відсутність у нотаріуса можливості встановити обсяг цивільної дієздатності повнолітньої фізичної особи. Проблема викликана відсутністю уніфікованого реєстру судових рішень про визнання осіб недієздатними та обмежено дієздатними. Тому навіть нотаріальне посвідчення заповіту аж ніяк не гарантує неможливість визначення його в подальшому недійсним внаслідок укладення його особою з недостатнім обсягом цивільної дієздатності [4, с. 64].

Також, невіршеним та дискусійним залишається питання, пов'язане з правовими наслідками недотри-

мання письмової та нотаріальної форми заповіту [3, с. 24]. Відповідно до частини 2 статті 215 ЦК України визнавати такий правочин недійсним судом не вимагається [1]. Проте у випадках, встановлених ЦК України, нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним.

Верховний Суд України у пункті 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зазначив, що судам необхідно враховувати, що не допускається визнання дійсним заповіту, який є нікчемним у зв'язку з порушенням вимог щодо його форми та порядку посвідчення. У цьому разі судам слід застосовувати статтю 1257 ЦК, оскільки норми глави 85 ЦК не передбачають можливості визнання заповіту дійсним [3, с. 24].

Проте у частині 2 пункту 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» Верховний Суд України зазначив, що заповіт є правочином, тому на нього поширюються загальні положення про правочини, якщо у книзі шостій ЦК України немає відповідного правила [3, с. 24-25].

Ще однією проблемою щодо спадкування за заповітом є заповіт з умовою. К. Соєр зазначає, що в заповіті з умовою проблемами створює не лише визначення правомірності чи неправомірності тієї чи іншої умови, що міститься у тексті заповіту, але й встановлення того, чи є обставини щодо яких висловив свою волю померлий, умовою, залежно від якої ставиться прийняття спадщини спадкоємцем або простим побажанням заповідача [4, с. 64].

Слід зазначити, що в юридичній літературі є дискусійним питання стосовно юридичної долі заповіту. Тому що згідно чинного законодавства заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт чи скласти новий, а ще внести зміни до заповіту. Заповіт, який було складено пізніше, буде скасовувати попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить. Отже, кожний складений новий заповіт буде скасовувати попередній і не буде відновлювати той заповіт, який звповідач склав перед ним [4, с. 65].

Відповідно до ст. 1255 ЦК України нотаріус, інша посадова, службова особа, яка посвідчує заповіт, свідки, а також фізична особа, яка підписує заповіт замість заповідача, не мають права до відкриття спадщини розголошувати відомості щодо факту складення заповіту, його змісту, скасування або зміни заповіту [1].

Також, досить цікавою є наявна можливість заповідачеві, відповідно до ст. 1244 ЦК України, призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті (стаття 1242 ЦК України) [1].

Висновки. Отже, заповіт – це вільне волевиявлення особи щодо розпорядження своїм власним майном у разі його смерті. Слід зазначити, що в данному випадку спадкодавець передає спадкоємцю не тільки свої права, але і обов'язки.

Інститут спадкування за заповітом є досить важливим в цивільному законодавстві країни, й не дивлячись на те, що виник досить давно, містить ряд проблем, які потребують вирішення. Зокрема, це відсутність у нотаріуса можливості встановити обсяг цивільної дієздатності фізичної особи; правові наслідки недотримання письмової та нотаріальної форми заповіту; заповіт з умовою; юридична доля заповіту тощо. Вирішення даних проблем можливе при подальшому вдосконаленні чинного законодавства шляхом усунення існуючих прогалин – ЦК України, Закону України «Про нотаріат».

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.02.2022)
2. Курило Т.В., Студент М.М. Інститут спадкування за заповітом: с тановлення та правова еволюція. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх прав*. 2010. № 2. С. 12-20.
3. Михайлів М.О. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. Випуск №10.2020. С. 22-26.
4. Федоренко Т.М. Особливості правового регулювання спадкування за заповітом. *Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. 2017. № 9. С. 63-65.